

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОДОЮ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНІГОВА В 1943-1953 РР. ЯК ПОВСЯКДЕННА ПРАКТИКА

В статті розглянуто стан водопровідної мережі міста після німецької окупації та її можливості в задоволенні потреб населення водою. Змальовано процес відновлення водопостачання в Чернігові протягом 1943–1953 рр. Проаналізовано ступінь обладнання водопроводом житлових будинків та окремих районів Чернігова. Узагальнено відомості про якість наданих послуг з постачання води впродовж 1943–1953 рр. Розглянуто споживання води з альтернативних джерел водозабезпечення: колодязів, водорозбірних колонок і кранів загального користування. Зроблено акцент на експлуатації цих джерел та якості споживаної з них води. Окреслено ситуацію з обліком витраченої води та тарифами на водопостачання.

Ключові слова: Чернігів, повсякденне життя, водопостачання, водопровідна мережа, колодязі, водорозбірні колонки, водорозбірні крани.

Забезпечення населення водою, проблеми водопостачання та водокористування є одними з основних показників якості життя в сучасному світі. Це, в свою чергу, актуалізує вивчення історичного аспекту цієї проблеми, звернення до повсякденних практик життєдіяльності суспільства, в яких проблема води відігравала ключову роль як в стабільні, так і в кризові періоди. Водозабезпечення населення Чернігова у 1943–1953 рр. дасть можливість з'ясувати особливості повсякденного життя городян в умовах повоєнних реалій.

Водозабезпечення міського населення СРСР в період повоєнної відбудови, і Чернігова зокрема, не знайшла комплексного висвітлення в науковій літературі. Окремі аспекти водопостачання розглядалися в контексті праць з історії народного господарства. Найбільш суттєвими є узагальнюючі праці «Історія Української РСР» [57], «Енциклопедія народного господарства УРСР» [51], «Історія народного господарства УРСР» [56], «Розвиток народного господарства УРСР» [68], «Історія міст і сіл УРСР» [55], у яких на широкій фактологічній базі зафіксовано найбільш загальні уявлення з історії українських міст періоду відбудови.

У сучасній українській історіографії створено низку публікацій, присвячених повоєнній відбудові міської інфраструктури, у яких дослідники торкнулись проблеми забезпечення населення водою. Серед них праці М. Ковалю [59], В. Барана [3], Л. Ковпак [60], О. Янковської [71], Т. Вронської [6], В. Дудник [50], О. Ісайкіної [54], М. Герасимової [7] та ін. У дослідженнях з історії Чернігова в загальних рисах окреслено процес відбудови міста та оприлюднені окремі джерела з проблеми [69–70]. Проблемам відновлення міської інфраструктури присвятили свої роботи А. Карнабіда [58], М. Яцура [72], І. Єдомаха [73], В. Леус [62]. Водночас, завдяки залученню нових архівних матеріалів та періодичної преси стало можливим відтворити відновлення водозабезпечення населення Чернігова в 1943–1953 рр.

Руйнування об'єктів комунального господарства під час війни створили суттєві перепони в процесі забезпечення населення Чернігова якісною питною водою. В результаті бойових дій водопровідна мережа міста була зруйнована і потребувала повного відновлення [8, арк. 95]. Населення було позбавлене централізованого водопостачання.

Загальна протяжність водопровідної мережі Чернігова, придатної до експлуатації, в 1940 р. становила 57,6 км [12, арк. 17]. До війни водопровід забезпечував постачання 35,8 л води на добу на душу населення [30, арк. 1]. Його потужність дозволяла подавати для задоволення потреб населення та промисловості Чернігова 4000 куб. м води на добу [9, арк. 15]. Перевершити ці показники вдалось лише на початку 1950-х рр. Станом на 1 січня 1951 р. потужність водопровідної мережі була доведена до довоєнного рівня, протяжність мережі вдалось довести до 62 км [17, арк. 1], а подача води за добу на душу населення сягнула 48,4 л [30, арк. 1]. До того часу міське населення вимушене було самостійно вишукувати способи здобуття питної води. Люди змушені були добувати воду з випадкових, небезпечних у санітарному плані джерел: річок, струмків, закинутих колодязів; узимку нерідко пили талу снігову воду, улітку – дощову. Фактична норма водоспоживання населенням порівняно з довоєнною знизилася у 2-3 і більше разів [54, с. 181]. Проте, незважаючи на загальне збільшення потужностей водопровідної мережі на початку 1950-х рр., вона не могла задовольняти зростаючі потреби населення міста [47, арк. 341].

Роботи по відновленню водопостачання в місті виконувались повільно через брак робочої сили, обладнання та транспорту [8, арк. 95]. Тимчасове постачання води для потреб міста здійснювали насосна станція ТЕЦ та залізничного вузла, які вціліли, за умови наявності електроенергії [28, арк. 127 зв.; 33, арк. 4 зв.]. Через руйнування міської електростанції, довелося шукати альтернативні джерела енергії. На меблевій фабриці було встановлено локомотив з генератором 1000 кВт, який повинен був давати електроенергію для насосної станції ТЕЦ, а вона, в свою чергу, повинна була давати воду через насосну станцію залізничного вузла для потреб міста в розмірі 1000 м³. Проте, наприкінці 1943 р., через відсутність мастила, локомотив працював з перебоями і давав 60 кВт електроенергії, яку в основному використовував млин № 2 для виробничих потреб, внаслідок чого подача води місту не здійснювалася [8, арк. 95; 34, арк. 2].

Введення в експлуатацію Чернігівського водогону відбулося 25 березня 1944 р. [29, арк. 2]. Потужність водопровідної мережі була недостатньою і складала 50 % довоєнної [31, арк. 49–49 зв.]. За цей час було відновлено 45,7 км водопровідної мережі [11, арк. 4]. Наявна мережа не охоплювала всієї території Чернігова [32, арк. 311], внаслідок чого водоканал не забезпечував водою все місто. Водопровідна мережа концентрувалась переважно в центральних районах. Крім того, враховуючи рельєф місцевості, на якій розташований Чернігів, та через відсутність в місті водонапірної вежі водоканал не забезпечував достатнього тиску в трубах для постачання води по всій мережі міста. Через низький тиск вода по водогінних трубах йшла лише в ті частини міста, які розташовувались в низині, і не могла дістатись до районів, розташованих на височині – вулиць Белінського, Воровського, району Лісковиці та інших. Тому навіть наявність в цих районах водопровідної мережі не могла забезпечити ці райони питною водою. Населення цих територій змушене було шукати воду в центральній частині міста – на вул. Леніна, в нижній частині вул. Попудренка та вул. Коцюбинського. За таких обставин питання водопостачання околичних вулиць було актуальним з огляду на проживання в них значної кількості населення. В перші роки після звільнення в Чернігові були відсутні очисні споруди, придатні до експлуатації, внаслідок чого вода, яка подавалась в мережу, не очищувалась [12, арк. 17–18], що загрожувало отруєннями. Через відсутність лабораторії, вода не піддавалась бактеріологічним дослідженням, тому в місті траплялись випадки епідемічних захворювань [39, арк. 165]. Через незадовільний стан водопровідної та каналізаційної мереж траплялись випадки потрапляння нечистот в ґрунтові води і навіть до мережі водопроводу. Зокрема, траплялися забруднення води внаслідок прориву мережі: «Прорыв в сети имел место и на заводе «Октябрьский молот» где вода загрязнилась через дырявую трубу от свиного навоза в сарае, который был над трубой» [48, арк. 26]. В періодичній пресі зафіксовано поширення в місті чуток про потрапляння до водогону бруду з каналізаційних труб влітку 1945 р., що спровокувало отруєння та шлункові захворювання населення [65]. Місцева влада категорично спростовувала такі чулки. Причину негараздів вона вбачала у відсутності технічного контролю у водному господарстві, через що водоконтрольні шахти перебували у незадовільному стані. Найкращим засобом запобігти забрудненню води вважався пуск водогону на повну потужність, над чим і працювали працівники комунгоспу: «Якщо у водогінних трубах не буде пустоти, не буде в них одливу води назад, тоді жодний бруд не зможе туди потрапити» [65]. За таких обставин Державна санітарна інспекція постановила найпершим обов'язком керівників водоканалу забезпечити очистку всіх водоконтрольних шахт від гною, утеплювати їх тирсою або соломною чи сіном, встановити «охоронні зони», налагодити технічний контроль над роботою водогінного господарства. Воду в Чернігові почали хлорувати і рекомендували вживати тільки кип'ячену, оберігаючи себе від різних шлунково-кишкових захворювань [65].

Протягом першого повоєнного десятиліття центральним водопроводом була обладнана лише частина житлових будинків. Рівень забезпечення водопроводом будинків усупільненого та приватного сектору в Чернігові відбувався наступним чином (Див.: таблиці № 1 [14, арк. 6; 10, арк. 7; 26, арк. 9] і № 2 [27, арк. 218]).

Таблиця 1.

Комунальне забезпечення усупільненого житлового фонду

Рік	1.01.1946 р.	15.07.1948 р.	1.01.1954 р.
Житлова площа, м ²	60660	63978	76400
Обладнана водопроводом, м ²	31657	3189	19443
% від загальної житлової площі	52	5	25

Таблиця 2.

Комунальне забезпечення приватновласницького фонду за 1953 р.

Приватний сектор	Дерев'яних	Змішаних	Кам'яних	З ін. матеріалів	Всього
Кількість будинків	3424	28	17	18	487
Підключені до мережі:					
Водопроводу	47	3	1	-	1
% від загальної кількості будинків	1,4	10,7	5,9	0	1,5

Отже, водопостачання житлових приміщень було нерівномірним. Лише 1,5 % домоволодінь приватного сектору були обладнані водопроводом. В усупільнених будинках водопровідна мережа потребувала капітальної реконструкції і розширення. Вцілілі комунікації після війни швидко виходили з ладу, обладнання ними усупільнених будинків з 1945 по 1953 рр. зменшилось з 52 % до 25 %. У приватному секторі водопровідні мережі були розкішшою, адже цей сектор переважно концентрувався на окраїнах, тоді як міські водопровідні мережі були зосереджені в центральних районах міста.

Протягом післявоєнного десятиліття робота водопровідної мережі міста дещо покращилась, що позначилось на рівні забезпечення населення водою. (Див.: Таблицю № 3 [12, арк. 17–19; 13, арк. 15; 15, арк. 2; 18, арк. 6; 17, арк. 1–2; 47, арк. 426]).

З наведених даних видно, що робота водопроводу у післявоєнний період покращилась, особливо в показниках потужності, що дозволило збільшити кількість поданої води в мережу. Збільшилась протяжність водопровідної мережі, що дозволило покращити водозабезпечення віддалених новозбудованих районів міста. Слід відзначити, що обсяг поданої населенню води на питні та господарські потреби був значним у порівнянні з обсягом води, поданої в мережу для іншими споживачів. Це засвідчило пріоритет роботи водопровідної мережі для задоволення потреб міських жителів.

В 1949 р. відсутність водопровідної мережі на околицях міста, які в післявоєнні роки розростались швидкими темпами, висунуло на перший план питання розширення мережі. Через брак асигнувань на капітальне будівництво, шляхом залучення зацікавлених підприємств та населення було прокладено 1,9 км нових водопровідних труб на вулицях, котрі раніше не мали води [15, арк. 1]. В 1950 р. було розпочато роботи з прокладання нових водопровідних мереж протяжністю 2,5 км по вул. Бойова, Партизанська, Реконструкції, Капітана Гастелло [39, арк. 505]. В 1951 р. нова водопровідна мережа простяглась по вул. Сосновій, Старокиївській, Інтернаціональній, Новостриженській [46, арк. 298]. Примітивні водорозбірні колонки протягом післявоєнного десятиліття частково було замінено на колонки системи інженера Полякова, більш зручні в експлуатації. В 1950 р. їх нараховувалось по місту 115 одиниць [46, арк. 292]. Незважаючи на те, що мережа водопроводу значно розширилась, через відсутність водонапірної вежі напором в ній було недостатньо, і вода не потрапляла не лише на місцевість з підвищеним рельєфом, а й на 4-ий поверх новозбудованих будинків [49, арк. 134].

Питання браку води в місті неодноразово порушувалось на засіданнях міськради: «Докладчик в своем докладе отметил, что работа водоканала улучшилась, но это не соответствует действительности, воды в городе нет, отсюда вытекает плохая работа бани и других предприятий города» [36, арк. 1]; «Воды в городе нет. Нужно организовать будки для воды – водоразборный пункт и держать человека, тогда и порядок с водой будет лучше» [38, арк. 12]; «Водоканал работает плохо, зачастую нет подачи воды по городу» [38, арк. 29]; «Водопроводная сеть не обеспечивает потребности города в полной мере и оплата за воду взимается неправильно, особенно в тех случаях, когда данная колонка разрушена, и население ею не пользуется» [39, арк. 166].

Техніко-експлуатаційні показники роботи водопроводу

Показники	1944 р.	1945 р.	1947 р.	1949 р.	1950 р.	1951 р.	1952 р.	1953 р.
Потужність водопроводу на кінець року, м ³ на добу	800	1200	2200	3000	3000	3420	-	4500
Довжина вуличної водопровідної мережі, км	57,6	57,6	57,6	59,5	62	64	64,6	64,6
Кількість всіх введів, придатних до експлуатації (по кількості відгалужень від мережі), шт.	-	906	920	965	932	896	904	904
В т.ч. будинкових підключень, шт.	-	591	600	608	622	655	663	663
Подано води в мережу, тис. м ³	215	369,1	494	969,8	1093,8	1250	1332,1	1492,7
Максимальна подача води в мережу, м ³ на год	-	60	150	-	-	-	-	240
Відпущено води всім споживачам з водопровідної мережі, тис. м ³	184	326,43	453	865,7	995,7	1150	1230	1393,2
В т.ч. 1) населенню на питні та господарські потреби, тис. м ³	103,2	166,8	158,4	371,5	470,9	500,2	568,5	608,4
2) комунально-побутовим підприємствам, тис. м ³	44	23,54	216,9	254,4	214	227,5	291,3	400,3
3) промисловості, транспорту і будівництву, тис. м ³	37	136,09	78,1	239,8	310	422,3	371,2	-
Витік, тис. м ³	28,6	42,67	41,7	104,1	98,1	100	-	-
Тариф на воду, крб. за 1 м ³	3,2	1,96	1,9	1,9	1,3	1,3	1,2	1
Кількість всіх вуличних водорозборів, придатних до експлуатації, шт.	37	38	37	52	74	96	107	107
Кількість водомірів всіх систем, шт.	3	-	4	49	96	268	398	524
В т.ч.: Діючих	-	-	-	29	66	43	370	512
1) На насосній станції, шт.	-	-	2	2	2	2	2	2
2) У абонентів, шт.	-	-	2	27	64	41	368	510

Альтернативою водопровідній мережі на околицях залишались колодязі. Та їх кількість була недостатньою: «Почему на Лесковице нет воды? Водонасосная станция воды в эту часть города не

дає, а колодцев хоча бы шахтного типа Горкомунхоз не построил» [38, арк. 29]; «Візьмемо, наприклад, район на північ від П'яти кутів. ... населення має в своєму розпорядженні тільки звичайні колодязі (не артезіанські – авт.), які не забезпечують в повній мірі потреби району, бо водні ресурси цих колодязів надто мізерні. Місцевість тут висока, і багаті водою підземні шари залягають дуже глибоко, на артезіанській глибині. В суху погоду доводиться ходити по воду до сусідніх районів за кілометр, а іноді навіть мандрувати на Стрижень чи на Десну, бо колодязі вичерпують вщент ще зранку. Таке становище викликає справедливе невдоволення населення» [4; 52]; «Є в нашому місті вул. ім. Толстого. ... За кілька вулиць треба ходити, щоб дістати відро води, але і там взимку колонки не теплюються і вода в них замерзає» [63].

Більшість з наявних колодязів залишались несправними або вкрай занедбаними. Значна їх кількість не була ізольована кришками від потрапляння сторонніх предметів, що становило загрозу поширення туляремії, рознощиками якої були криси та миші. Останні не рідко потрапляли у відкриті шахти і топилися там [45, арк. 485]. Через нестачу коштів в зимовий період водоконтрольні шахти утеплювались гноєм, що призводило до забруднення води. «Не пий сирої води» – цей санітарний заклик став популярним і дуже важливим правилом, що охороняв здоров'я людини від різних шлунково-кишкових захворювань [65].

Періодична преса рясніла згадками про незадовільний стан колодязів в місті: «Колодязі в поганому, безгосподарному стані. Більшість з них не утеплені і при найменшому морозі замерзають. За приклад може стати колодязь коло колишнього інституту ім. Воровського. Навколо цього і інших колодязів понамерзало стільки льоду, що не тільки набрати води, а й підійти до них близько не можна» [2]; «В районі вул. Цегельної є два водогінні колодязі, якими користуються пожилці всіх прилеглих вулиць. Колодязі – в антисанітарному стані, бо кожний приходить із своїм відром і набирає просто з колодязя» [61]; «Протягом кількох років залишається нерозв'язаним питання про нормальне постачання водою жителів вулиць Південної, Лісковицької та інших. Досі доводиться користуватися водою з шахтного колодязя, в якому кожний бере воду своїм відром. Колодязь цей чистять окремі жителі і то тільки тоді, коли вода стає така брудна, що пити її неможливо. За колодязем не встановлено ніякого санітарного догляду» [64]; «З колодязя одного разу труп кішки витягли відром. Біля колодязя є яма, повнісінька з дощів води, забруднена качками і свинями, тече вона туди. Дарма, що воду цю ми п'єм, це ж не отрута, не помрем» [66]. В одному з газетних номерів згадувалося про стан водопровідних кранів міста: «Переважна більшість за час війни зіпсувались, шахти були засипані брудом, цеглою. Вода з них текла каламутна, в ній плавала різна гидотна: волосся, солома, інші невиразні предмети» [67]. «Коммунальный отдел не располагает данными о ремонте колодцев по городу. На колодцах нет крышек, не приспособлены ведра, что недопустимо в санитарном состоянии» [42, арк. 453]. В 1948 р. Держсанінспекція констатувала: «Подавляющая часть колодцев требует ремонта, очистки и навески общин ведер» [39, арк. 139].

Ще однією альтернативою центральної водопровідної мережі були водорозбірні крани і колонки, які розташовувались на подвір'ях домоуправлінь, підприємств та організацій. Проте, не всі вони перебували в віданні водоканалу, що унеможливило контроль за їх використанням. Так, наприклад, в 1947 р. з наявних в місті 205 водорозбірних колонок лише 37 знаходились у віданні водоканалу, а решта були передані в розпорядження Міськжитлоуправління, підприємств та організацій, на території яких вони розташовувались [40, арк. 402; 39, арк. 139]. Якщо водоканал ревізував стан своїх водорозбірних колонок та кранів загального користування, то по домоволодіннях та організаціях така робота практично не проводилась [39, арк. 139]. Водоканал зобов'язував керівників всіх установ, підприємств, приватних осіб проводити впорядкування свого водогінного господарства, очищувати від бруду і сміття шахти; робити покриття для шахт та стежити за тим, щоб вони були закриті; утеплити і відремонтувати труби та водорозбірні колонки, крани та вентиля [3]. Заборонялось проводити утеплення колодязів гноєм та іншими забрудненими матеріалами [35, арк. 25]. Абонентські водогони, які були виявлені в незадовільному стані, водоканал погрожував виключити з водогінної мережі [3]. Ці заходи були регламентовані постановою виконкому міськради від 19 січня 1946 р., ухваленою з метою приведення в належний санітарно-технічний стану міського водогону та забезпечити належного його утримання [35, арк. 25]. Відсутність контролю з боку держави за утриманням водопровідної мережі та іншого водопровідного обладнання, що не перебувало у віданні водоканалу, робило вищезгадані розпорядження декларативними. Ці заходи не покращили ситуації з постачанням населення якісною питною водою.

У місті поступово налагоджувалась схема чіткого обліку абонентів водоканалу та спожитої ними води. Водоміри у абонентів в кожній квартирі були відсутні [12, арк. 17–18], а якщо і були, то

спільні на все будинкоуправління [25, арк. 117], що унеможливило облік витраченої води окремими абонентами. Не було водомірів і на діючих водогінних кранах та колонках. Плата за спожиту воду розподілялась між населенням, котре мешкало поблизу, незважаючи на те, що справжній облік використаної води був відсутній і воду з цих кранів брало населення навіть сусідніх районів. Справних водомірів в 1947 р. нараховувалось лише чотири, з яких два були встановлені на насосних станціях і 2 – у абонентів [15, арк. 2]. В подальшому, водоміри встановлювались переважно в бюджетних організаціях.

Плата за використану воду при відсутності водоміра здійснювалась згідно встановленої норми, що була значно вищою від реального рівня споживання води. Норми водоспоживання при безводомірному обліку для Чернігова були затверджені рішенням виконкому міськради від 9 серпня 1948 р. № 731 в розмірі 40 літрів на добу на одну особу [24, арк. 4]. До цього часу Чернігівський водоканал, користуючись відсутністю обліку відпуску води та кількості обслуговуваних абонентів, встановлював довільні норми споживання води.

Через зношення значної частини водопровідної мережі та домових приєднань, котрі були укладені 30–40 років тому, та відсутність асигнувань на ремонт, спостерігались часті аварії та значні втрати води в мережі [16, арк. 1]. Це призводило до перебоїв у водопостачанні міста [15, арк. 1; 39, арк. 165]. Зокрема, втрати води за третій квартал 1949 р. склали 81,8 тис. м³ або 11,4 % від піднятої води [44, арк. 595]. Ці втрати компенсувались застосуванням завищених норм споживання води та лягали тягарем на плечі мешканців міста [43, арк. 352]. Директор водоканалу Киященко за недостатній контроль в системі обліку відпущеної води, застосування довільних норм водоспоживання, створення значної заборгованості в 1948 р. отримав попередження [43, арк. 352].

За таких умов нагальною потребою стало питання налагодження системи обліку спожитої води та встановлення справних водомірів. Траплялись випадки, коли через встановлення неякісних водомірів, населення вимушене було плати ще більші суми, ніж згідно і так завищених норм. Місцеві газети писали: «Водомір раптом перетворився у солідну загрозу для бюджету сімей, що проживають у будинку. Водомір відраховував нечувані цифри. Виходило, що кожний житель, включаючи і немовлят, споживав за місяць не більше, не менше, як по 10 тисяч літрів води! А в будинку і ванних кімнат нема. Яким чином людина могла витратити по 330 літрів води за день – залишилося загадкою. Тим не менш, в рахунках стояли неймовірні цифри» [5]. Водомір здавали на ремонт, та він продовжував виходити з ладу, а мешканці вимушені були повторно оббивати пороги водоканалу з проханням провести перерахунок показників витраченої води.

Некомплектне обладнання насосної станції водоканалу в повоєнний період збільшувало витрати електроенергії, а відповідно, собівартості та відпускний тариф на воду. Так, довоєнний тариф на воду складав 80 коп. за 1 м³, а в 1944 р. – в середньому 3 крб. за 1 м³ [31, арк. 49–49 зв.]. В 1945 р. тариф на воду для населення знизили до 1 крб. 96 коп. [13, арк. 15], в 1946 р. його було закріплено на рівні 1 крб. 90 коп. [37, арк. 237]. Тариф на воду було зменшено згідно з наказом Міністерства комунального господарства УРСР від 5 травня 1950 р. № 212, виданого на основі рішення РНК УРСР від 24 квітня 1950 р. № 1135, і встановлено на рівні 1 крб. 30 коп. за 1 м³ води [41, арк. 152]. Зниження тарифу на воду суттєво не покращило платоспроможність населення та не зменшило заборгованості містян за надані послуги водоканалу. Сплата за водопостачання за завищеними нормами ставала непосильною для сімейного бюджету, що викликало справедливі нарікання з боку населення [31, арк. 49–49 зв.]. Так, заборгованість водоканалу за спожиту воду станом на 29 травня 1948 р. становила 51,6 тис. крб. [42, арк. 271], на 1 січня 1949 р. – 124,6 тис. крб., та спостерігалось подальше збільшення заборгованості [44, арк. 591]. Значна частина заборгованості також виникла внаслідок несвоєчасного вручення рахунків абонентам [44, арк. 546].

Таким чином, введені в дію потужності водопроводу не задовольняли життєві потреби городян в повній мірі. Незважаючи на розширення мережі міського водоканалу протягом післявоєнного десятиліття, внаслідок зношеності більшої частини водопровідної мережі, не охоплення нею всієї території міста та замалої потужності для рівномірної подачі води по всій мережі, недостатнього енергозабезпечення водопостачання в місті в цілому залишалось незадовільним. Темпи досягнення довоєнних потужностей відставали від швидко зростаючих потреб міста. Зношення значної кількості водопровідного обладнання призводило до аварій в системі та перебоїв у водопостачанні місту. В районах, не обладнаних водопровідною мережею та розташованих на пагорбах, альтернативою в забезпеченні водопостачання ставали колодязі та водорозбірні колонки. Проте їх кількість залишалась недостатньою для рівномірного забезпечення водою всіх районів міста. Безконтрольність експлуатації водорозбірних колонок та колодязів з боку

водоканалу призводила до їх незадовільного санітарного стану, що ставало загрозою для здоров'я населення. Забруднення води внаслідок неправильної експлуатації водопровідного обладнання призводило до подачі води низької якості. Це унеможливило використання її для задоволення питних потреб, через що мешканці міста вимушені були самостійно шукати джерела власного забезпечення водою.

Внаслідок руйнувань та значних матеріальних витрат на відбудову комунального господарства в перші роки після звільнення від окупації на комунальні послуги було встановлено високі тарифи, водопостачання зокрема, що негативно відображалось на матеріальному становищі громадян. Через низькі статки населення воно було не в змозі сплачувати за надані послуги, внаслідок чого виникала значна заборгованість. Поступово, із збільшенням потужностей та зменшенням витрат на виробництво, тарифи знижувались. Проте, через зрослі потреби громадян, це суттєвим чином не відобразилось на платоспроможності населення. Завищені норми водоспоживання, відсутність водомірів та високі тарифи лягали непосильним тягарем на сімейний бюджет. Динаміка відбудовних робіт водопровідної мережі хоч і не встигала за зростаючими потребами міста, проте певним чином покращила загальний рівень життя городян.

Джерела та література:

1. Баран В. К. Україна 1950–1960-х рр.: Еволюція тоталітарної системи / В. К. Баран. – Львів: Ін-т українознавства ім. Крип'якевича НАН України, 1996. – 448 с.
2. Бездоглядні колодязі // Деснянська правда. – 8 лютого 1944. – № 27. – С. 2.
3. Водоканал доводить до відома // Деснянська правда. – 11 жовтня 1944. – № 203. – С. 2.
4. Водопостачання околиць нашого міста // Деснянська правда. – 6 жовтня 1945. – № 197. – С. 4.
5. Водяні «сюрпризи» // Деснянська правда. – 15 грудня 1951. – № 247. – С. 4.
6. Вронська Т. В. В умовах війни: життя та побут населення міст України (1943–1945 рр.) / Т. В. Вронська. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 83 с.
7. Герасимова М. С. Повсякденне життя населення Донбасу в 1945–1953 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / М. С. Герасимова. – Донецьк, 2007. – 280 с.
8. Держархів Чернігівської області, ф. П-470, оп. 5, спр. 295.
9. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 9.
10. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 72.
11. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 176.
12. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 186.
13. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 197.
14. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 198.
15. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 258.
16. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 261.
17. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 278.
18. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 279.
19. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 300.
20. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 325.
21. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 332.
22. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 333.
23. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 334.
24. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 345.
25. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 423.
26. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 468.
27. Держархів Чернігівської області, ф. Р-3855, оп. 3, спр. 691.
28. Держархів Чернігівської області, ф. Р-5036, оп. 2, спр. 2.
29. Держархів Чернігівської області, ф. Р-5178, оп. 1, спр. 11.
30. Держархів Чернігівської області, ф. Р-5197, оп. 1, спр. 68.
31. Держархів Чернігівської області, ф. Р-5197, оп. 3, спр. 4.
32. Держархів Чернігівської області, ф. Р-5226, оп. 5, спр. 3.
33. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 2.
34. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 7.
35. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 16.
36. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 49.
37. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 51.

38. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 55.
39. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 56.
40. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 58.
41. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 61.
42. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 65.
43. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 67.
44. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 72.
45. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 77.
46. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 85.
47. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 89.
48. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 92.
49. Держархів Чернігівської області, ф. Р-90, оп. 3, спр. 111.
50. Дудник В. М. Відбудова міського господарства України у 1943–1950 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / В. М. Дудник. – К., 2004. – 20 с.
51. Енциклопедія народного господарства Української РСР. У 4 т. / Редкол.: С. М. Ямпольський (відп. ред.) [та ін.]. – К.: УРЕ, 1969–1972.
52. За водою до ... Десни // Деснянська правда. – 2 вересня 1951. – № 174. – С. 4.
53. Ісайкіна О. Д. Побут і дозвілля міського населення України в повоєнний період (1945–1953 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. Д. Ісайкіна. – Київ, 2006. – 240 с.
54. Ісайкіна О. Побут міського населення України в повоєнний період (1945–1955 рр.) / О. Ісайкіна // «Історія повсякденності: теорія та практика»: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14-15 травня 2010 р. / [Упоряд.: Лукашевич О. М., Нагайко Т. Ю.]. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 181–184.
55. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Чернігівська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П.Т. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 780 с.
56. Історія народного господарства української РСР. У 3 т., 4 кн. / Редкол. тому: Т. І. Дерев'янкін (відп. ред.) [та ін.]. – К.: Нук. думка, 1983–1987.
57. Історія Української РСР: У 8 т., 10 кн. Т. 8: Радянська Україна в період зміцнення соціалізму і поступового переходу до комунізму (1945 – 70-ті роки). Кн. 1: Українська РСР в період зміцнення соціалізму (1945 – 50-і роки) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: А. В. Лихолат (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1979. – 392 с.
58. Карнабіда А. А. Чернігів: Архітектурно – історичний нарис / А. А. Карнабіда. – 2-е вид., перероб. і доп. – Київ: Будівельник, 1980. – 128 с.
59. Коваль М. В. Українська РСР у період відбудови і розвитку народного господарства / М. В. Коваль // Український історичний журнал. – 1990. – № 4. – С. 80–87.
60. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України у другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.) / Л. В. Ковпак. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2003. – 250 с.
61. Короткі сигнали // Деснянська правда. – 25 квітня 1950. – № 82. – С. 2.
62. Леус В. М. Чернігів. Погляд через століття / В. М. Леус. – Київ: «Мистецтво», 1990. – 168 с.
63. На одній вулиці... // Деснянська правда. – 16 серпня 1950. – № 162. – С. 2.
64. Нерозв'язане питання // Деснянська правда. – 30 вересня 1951. – № 194. – С. 3.
65. Привести до ладу Чернігівське водогінне господарство // Деснянська правда. – 28 листопада 1945. – № 234. – С. 2.
66. Про чистоту // Деснянська правда. – 3 жовтня 1944. – № 197. – С. 2.
67. Тече вода каламутна // Деснянська правда. – 19 квітня 1946. – № 79. – С. 5.
68. Розвиток народного господарства УРСР (1917–1967 рр.): У 2-х т. Т. 1 / Редкол. кол.: Д. В. Вірник, В. В. Бондаренко. – К.: Наук. думка, 1967. – 459 с.
69. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник [За ред. А. В. Кудрицького]. – К.: Українська Радянська Енциклопедія імені М. П. Бажана, 1990. – 1007 с.
70. Чернигову 1300 лет: Сб. документов и материалов / [Гл. арх. упр. при Совете Министров УССР и др., Редкол.: В. М. Половец (гл. ред.) и др.]. – Киев: Наук. думка, 1990. – С. 198.
71. Янковська О. Повсякденне життя громадян УРСР як втілення політики держави (1945–1953 рр.) / О. Янковская // Історія повсякденності: теорія та практика: матеріали Всеукр. наук. конф. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 176–178.
72. Яцура М. Т. Краєзнавчі матеріали з історії Чернігівщини / М. Т. Яцура. – К., 1968. – 169 с.
73. Яцура М. Т. Чернігів: Короткий історичний нарис / М. Т. Яцура, І. І. Єдомаха. – Київ: Радянська школа, 1958. – 136 с.

ВОДОСНАБЖЕНИЕ НАСЕЛЕНИЯ ЧЕРНИГОВА В 1943-1953 ГГ. КАК ПОВСЕДНЕВНАЯ ПРАКТИКА

В статье рассмотрено состояние водопроводной сети города в результате немецкой оккупации и ее возможности в удовлетворении потребностей населения водой. Кратко описан процесс восстановления водоснабжения в Чернигове в течение 1943-1953 гг. Проанализирована степень оборудования водопроводом жилых домов и отдельных районов Чернигова. Обобщенно количество и качество предоставляемых услуг водопроводной сетью в течение 1943-1953 гг. Рассмотрено потребление воды из альтернативных источников водообеспечения: колодцев, водоразборных колонок и кранов общего пользования. Сделан акцент на эксплуатации этих источников и качестве потребляемой из них воды. Очерчено ситуацию с учетом количества израсходованной воды и тарифами на водоснабжение.

Ключевые слова: Чернигов, повседневная жизнь, водоснабжение, водопроводная сеть, колодцы, водоразборные колонки, водоразборные краны.

Oksana Savitskaya

POPULATION WATER SUPPLY OF CHERNIHIV IN 1943-1953 AS AN EVERYDAY PRACTICE

The article considers the state of the water supply network of the city as a result of the German occupation and its ability to meet the needs of the population with water. Briefly describes the process of recovery of water supply in Chernihiv in 1943–1953. Analyze the level of equipment running water houses and different districts of Chernihiv. The article presents the quantity and the quality of services of water supply network in 1943–1953. The author outlines the consumption of water from alternative sources of water supply: wells, standpipes and taps of general use. Emphasis is placed on the exploitation of these sources and the quality of their water consumed by. The article outlines the organization of the account of water consumed and tariffs for water supply.

Keywords: Chernihiv, everyday life, water supply, water supply network, wells, standpipes, taps.

Стаття надійшла до редакції 6.11.2015

УДК 94 Б 90

Тетяна Букіна

РОЗВИТОК КОЛГОСПНОЇ СИСТЕМИ НА ШЛЯХУ ПЕРЕХОДУ ВІД КОЛЕКТИВНОЇ ДО ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1980-Х РР: НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ТА ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ УРСР

У статті розглядається розвиток колгоспної системи, а саме, період переходу від колективної до приватної власності. На прикладі Миколаївської та Одеської областей УРСР аналізуються особливості процесу переходу та визначаються досягнення і недоліки в планах загальнодержавного характеру та їх реалізацією на регіональному рівні.

Ключові слова: кооперація, орендний підряд, госпрозрахунок, самофінансування, Держагропром, підряд, агрофірми, асоціації.

У другій половині 1980-х років в аграрній політиці поступово почали формуватися нові підходи, насамперед, до таких гострих питань, як форми власності в аграрній сфері, взаємовідносини держави та сільгоспвиробництва, роль колгоспів у соціально-економічній системі [1]. З цих питань проводилися численні наукові конференції і семінари, вони широко обговорювалися на сторінках наукових видань і в періодичній пресі, виступах науковців, політиків, господарників. Головним лейтмотивом цього періоду дискусій було відродження кооперативної сутності сільськогосподарських підприємств.

Закон про кооперацію, що був прийнятий в СРСР в травні 1988 р., передбачав простір для розвитку колгоспного виробництва. Мав повернути колгоспам їх кооперативну мережу. Закон знімав обмеження у виборі структури виробництва. Колгоспи, поряд з сільськогосподарською діяльністю, могли спеціалізуватись на будь-яких інших видах діяльності. Таких, як переробка сільськогосподарської сировини, виробництво харчових продуктів, товарів народного споживання, надавати послуги підприємствам, установам і організаціям та займатись торгівлею [12, с. 43]. Проте, за умов економічної та політичної нестабільності реалізувати його положення не вдалося. Криза в агропромисловому комплексі, як і в інших сферах суспільного життя, наростала.